

مقاله پژوهشی: شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان

[20.1001.1.24234621.1400.11.43.12.9](https://doi.org/10.24234/20.1001.1.24234621.1400.11.43.12.9)

محمود احمدی شریف^۱، مهران کشتکار^۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۷/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۲۷

چکیده

هدف این پژوهش شناسایی و رتبه‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان است. پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و روش آن از نوع پیمایشی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، آمیزه‌ای از روش‌های کتابخانه‌ای، میدانی و پیمایشی است. به‌منظور دستیابی به ابعاد الگو، تحلیل محتوای کیفی اسناد، مقالات، کتب و گزارش‌های معتبر با استفاده از نرم‌افزار Max QDA انجام شد. پنج بعد ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرایندی و جهت‌گیری، ۱۸ مؤلفه و ۷۲ گویه احصاء شده در این مرحله، مبنای پرسشنامه محقق‌ساخته قرار گرفت. روایی محتوایی پرسشنامه، توسط ۱۰ نفر از خبرگان تأیید شد. با توجه به محدود و البته ناشناخته بودن، این خبرگان به روش نمونه‌گیری هدفمند و به‌صورت گلوله برفی انتخاب شدند. تحلیل عاملی ابعاد و مؤلفه‌ها با گردآوری داده‌ها از ۵۱ نفر و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS انجام شد. از منظر پاسخ‌دهندگان، در سطح اطمینان ۰/۹۵، تمامی ابعاد و مؤلفه‌ها تأیید و نه مورد از شاخص‌ها مورد تأیید واقع نشد. ضمن آنکه برآزش کلی مدل عدد ۰/۶۵ به دست آمد که نشان‌دهنده قوی بودن مدل پژوهش حاضر می‌باشد. همچنین بعد زمینه‌ای با ضریب بار عاملی ۰/۸۷۹ بیشترین و بعد ساختاری با ضریب بار عاملی ۰/۷۵۱ کمترین تأثیر را در الگوی مفهومی دارند.

کلید واژه‌ها: اقتصاد دفاعی، اقتصاد دانش‌بنیان، اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان.

۱. نویسنده مسئول، عضو هیئت‌علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس، sharif58@gmail.com

۲. عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

جمهوری اسلامی ایران از یکسو، به دلیل اینکه در منطقه‌ای حساس و استراتژیک قرار گرفته، نیازمند تأمین امنیت بوده و این در شرایطی است که منابع مالی برای تأمین آن محدود است. از سوی دیگر به دلیل وجود تحریم‌های ظالمانه اعمال شده از جانب کشورهای غربی و ضرورت اجرای مقوله اقتصاد دفاعی که یکی از ابعاد مهم اقتصاد مقاومتی است، بررسی هزینه‌ها و مخارج دفاعی و اثرات آن بر رشد اقتصادی کشور می‌تواند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد.

از سوی دیگر، اقتصاد کشور با بی‌ثباتی‌های اقتصادی، تورم مزمن، پایین بودن سهم سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های مولد در مقابل سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های غیرمولد، پایین بودن میزان رشد تولید و بالا بودن میزان بیکاری، تخریب ذائقه و فرهنگ مصرفی جامعه مواجه است (فرتوک‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۰).

اقتصاد دفاعی^۱، به‌عنوان یکی از ابعاد مهم مقوله اقتصاد مقاومتی، متوجه همه‌شناسی، آفندشناسی و پدافندشناسی در برابر آن هجمه است. اقتصاد دفاعی، شامل بررسی تأثیر کمبود منابع در محدود کردن فعالیت‌های تدافعی کشورها و در عین حال توسعه این قبیل فعالیت‌هاست (عباسیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۲).

صنایع دفاعی در ایران به‌عنوان یک صنعت پیشرو، نقش زیادی در اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کند. همچنین صنعت دفاعی می‌تواند به‌طور تقریبی تمامی مؤلفه‌های ده‌گانه مطرح در اقتصاد مقاومتی را با فعال کردن حلقه‌های بازخور مشخص در جهت مطلوب متأثر کند (فرتوک‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱). مهم‌ترین تأثیر صنعت دفاعی در جریان دانش‌بنیانی، نقش‌آفرینی آن در توسعه فناوری‌های راهبردی کشور است (چهاردولی و احمدی شریف، ۱۳۹۷: ۱۵۲). به عبارتی دیگر، دانش‌محوری، مردم‌محوری، اتکا به ظرفیت‌های داخلی و مدیریت جهادی مؤلفه‌هایی هستند که جهت‌گیری راهبردی صنعت دفاعی را در گذار به اقتصاد مقاومتی مشخص می‌کنند.

اهمیت اقتصاد مقاومتی و دانش‌بنیان در سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از آن رو مطرح می‌شود که دانش یکی از نیروهای بسیار مؤثر در تحولات اقتصادی و اجتماعی بوده و حتی می‌توان آن را یک کالای عمومی محسوب کرد. دانش و ایده را می‌توان بدون کاهش و استهلاک با دیگران به اشتراک گذاشت. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرماید «اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است؛ یعنی از پیشرفت‌های علمی استفاده می‌کند، به پیشرفت‌های علمی تکیه می‌کند، اقتصاد را بر محور علم قرار می‌دهد»^۱.

در اقتصاد دفاعی دانش بنیان، تولید و توزیع و کاربرد دانش در بخش دفاعی عامل محرک تولید ثروت و اشتغال است. روند هزینه‌های نظامی در سطح جهانی، نشان از تغییر رو به رشد این هزینه‌ها در بسیاری از مناطق و کشورها دارد که این امر مستلزم اختصاص سهم به مراتب بیشتری از اقتصاد به امور نظامی و راهبردی و در نتیجه، اهتمام و توجهی به مراتب بیشتر در زمینه تحلیل علمی آن‌ها است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد فقدان آگاهی لازم در مورد اقتصاد دفاعی به‌خصوص اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان هم در بین اقتصاددانان و هم متصدیان امور امنیتی و دفاعی وجود دارد و فعالیت‌های علمی بسیار اندکی در این زمینه به چشم می‌خورد و این در حالی است که شرایط جغرافیایی سیاسی کشور ایجاب می‌کند که یکی از مدبرانه‌ترین برنامه‌ریزی‌های مرتبط با اقتصاد دفاعی را اتخاذ نمود.

از این رو، مسئله اصلی این مقاله، فقدان «شناخت ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان» است. بر این اساس، هدف اصلی تحقیق شناخت ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان و نیز رتبه‌بندی آن‌ها است و سؤال محوری تحقیق نیز عبارت است از اینکه ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان کدام است؟

امروزه پدیده‌هایی از جمله توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، منجر به بروز ساختارهای نوینی از اقتصاد در کشورهای توسعه‌یافته شده است که پس از اقتصادهای

اولیه، کشاورزی و صنعتی با عنوان اقتصاد نوین، اقتصاد شبکه‌ای یا اقتصاد دانش‌پایه، مورد توجه قرار می‌گیرد. کارایی بالای این ساختار جدید در کاهش شکاف رشد و توسعه‌یافتگی کشورهای درحال توسعه، موجب توجه شدید این کشورها به آن شده است. با این دیدگاه، اهمیت این پژوهش را می‌توان به شرح زیر تبیین نمود:

- تقویت مبانی اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان در ادبیات علمی و پژوهشی کشور؛
- تقویت مبانی اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان در ادبیات سیاست‌گذاری و اجرایی کشور؛
- تقویت مبانی اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان در ادبیات و انگاره‌های اقتصادی جامعه.
- کمک به جامعه سیاست‌گذاری، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و اجرایی بخش دفاعی کشور در جهت بهره‌برداری درست و مناسب از منابع و سرمایه‌های دانشی؛
- کمک به دانش‌بنیان کردن اقتصاد دفاعی از طریق به‌کارگیری اصول دانشی مبتنی بر ارزش‌های بومی.

از سوی مقابل، در شرایطی که فقدان دانش بومی از اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان، وجود دارد، با ورود ادبیات وارداتی، تحمیلی، مبتنی بر آموزه‌های غربی و نه مبتنی بر ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی و ایرانی، انگاره‌های جامعه دچار انحراف خواهد شد. ضمن آنکه با عدم شناخت ابعاد این مفهوم، سازوکار لازم برای تحقق آن فراهم نخواهد شد. در نتیجه با افزایش روزافزون تحریم‌های ظالمانه، تولید ادبیات و شناخت اجزای موضوع تحقیق ضروری به نظر می‌رسد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه‌شناسی

فرتوک‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «نقش صنعت دفاعی در گذار به اقتصاد مقاومتی» به این نتیجه رسیدند که صنعت دفاعی از طریق سرریزهای فناورانه، ایجاد امنیت سرمایه‌گذاری، کمک به تحریک تقاضای دانش‌بنیان و کمک به نوآوری نهادی برای رفع گلوگاه‌های نهادی مانع پیشرفت کسب‌وکارهای راهبردی در سطح ملی هستند که منجر به ارتقای قابلیت‌های کشور در گذار به اقتصاد مقاومتی خواهد شد.

سیفلو (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد مقاومتی راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی» تلاش نمود که با استفاده از توسعه مفهومی جنگ و دفاع، مفهوم جنگ و دفاع اقتصادی را تشریح نموده و بر مبنای یک تحقیق کیفی و تحلیل منطقی این مفاهیم، چهارچوبی تحلیلی و نظری را جهت عملیاتی شدن اقتصاد مقاومتی فراهم نماید. در نهایت، در پی پاسخ به سؤال اصلی در خصوص مفهوم اقتصاد مقاومتی، به دنبال اثبات این فرضیه که اقتصاد مقاومتی در یک پارادایم نظامی در واقع راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی است. علاوه بر اثبات این فرضیه، الگویی عملیاتی مبتنی بر جنگ اقتصادی و دفاع غیرعامل اقتصادی را جهت عملیاتی شدن اقتصاد مقاومتی طراحی و ارائه نمود.

سلیمانی و پیغامی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «مؤلفه‌های الگوی مقاوم‌سازی اقتصادی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران»، در اصل الگوی مقاوم‌سازی اقتصادی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران را شامل هفت مؤلفه اصلی (مقوله) حاصل از ۱۹۵ مفهوم استخراج شده از سیاست‌های کلی می‌دانند که این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: توسعه و پیشرفت اقتصادی؛ زیرساخت‌های فیزیکی، اطلاعاتی و ارتباطاتی؛ مباحث جمعیتی؛ مسائل و امور فرهنگی و اجتماعی؛ مباحث اجرایی تقنینی؛ توسعه و تحول آموزش، علم و فناوری و منابع طبیعی.

فرزندی اردکانی و همکاران (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان «طراحی الگوی راهبردی - فرهنگی اقتصاد مقاومتی با ملاحظه اقتصادی - دفاعی مبتنی بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری در جمهوری اسلامی ایران» تلاش نموده‌اند تا با توجه به شش مفهوم اقتصادی - فرهنگی شامل اقتصاد دفاع، قرآن و سنت، اندیشه رهبران انقلاب اسلامی، اقتضائات زمانی اقتصاد ج.ا.ایران، دانش و تجارب داخلی و بین‌المللی در مفاهیم عملیاتی اقتصاد و در نهایت اقتضائات اقتصادی - دفاعی ج.ا.ایران، پژوهش‌های حوزه اقتصاد مقاومتی را با رویکرد اقتصادی - دفاعی بررسی نمایند. نتیجه این مطالعه منجر به دسته‌بندی پژوهش‌ها در هفت محور اصلی با محوریت‌های مفهوم کلان اقتصاد دفاع، مفهوم اقتصاد مقاومتی، تطبیق مدل‌های اقتصادی غربی، اندیشه و سیره پیامبر(ص)، علما و نخبگان، تحریم‌های اقتصادی و پدافند اقتصادی گردید.

رنجبر اردکانی (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، مطرح کرده است که اقتصاد مقاومتی به مفهوم شناسایی و کنترل اهرم‌های فشار بر اقتصاد است. این نوع اقتصاد برعکس تصور ظاهری فاقد پیشینه نظری نیست و حداقل در سطح کشورهای هم‌چون هند تحت استعمار انگلستان یا غزه فلسطین دارای تجربه تاریخی است. همان‌طور که اشاره شد در هیچ تحقیقی به شناخت اجزای اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان پرداخته نشده و این پژوهش اولین نمونه در این حوزه می‌باشد.

اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری در صدر ابلاغیه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی اشاره فرموده‌اند، اقتصاد مقاومتی یک نوع الگوی اقتصادی است که برگرفته از فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی بوده و خصلت بارز آن توانمندی اقتصاد کشور در مقابله با تهدیدهای دشمن و تبدیل آن‌ها به فرصتی برای پیشرفت بیشتر است (سیف، ۱۳۹۵: ۴۳). اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۶ / ۵ / ۹۱). هدف اقتصاد مقاومتی، خنثی‌سازی تحریم‌ها و فشارهای دشمنان و تبدیل تهدیدها به رشد و توسعه اقتصادی است.

تعریف منتخب این تحقیق از اقتصاد مقاومتی، همان تعریفی است که مقام معظم رهبری بیان نموده‌اند: «اقتصاد مقاومتی یعنی مقاوم‌سازی، محکم‌سازی پایه‌های اقتصاد؛ این‌چنین اقتصادی چه در شرایط تحریم و چه در شرایط غیر تحریم، بارور خواهد بود و به مردم کمک می‌کند» (بیانات مقام معظم رهبری در حرم رضوی، ۱/۱ / ۹۳).

اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار یا در شرایط کنونی تحریم و به دنبال آن تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که قطعاً باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه پیش شرط و الزام چنین موضوعی است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است.

اقتصاد دفاعی دانش بنیان

نیروهای دفاعی در کشورها بازوان قدرتمند دولت‌ها هستند و در پشتیبانی از سیاست‌های ملی نقش حیاتی دارند. ارزیابی وضعیت نیروهای دفاعی و مشخص ساختن میزان توان دفاعی، نقاط قوت و نقاط ضعف آن‌ها و اتخاذ تدابیر راهبردی برای افزایش توان دفاعی کشورها یک ضرورت است (تهامی، ۱۳۸۳: ۲۲۷).

توان دفاعی ماحصل ترکیب و تلفیق مؤثر عناصر فیزیکی (مادی) با عناصر غیر فیزیکی (غیرمادی) کشور، توأم با تدبیر و چگونگی به کار بردن این عناصر در محیط عملیاتی، در راستای رسیدن به اهداف ملی و منافع ملی هست (رستمی، ۱۳۸۶: ۲۹۱). با توجه به نقش عوامل تأثیرگذار در توان دفاعی و اهمیت آن در پیروزی و شکست در زمان جنگ و همچنین بازدارندگی و تأمین امنیت ملی در زمان صلح که همواره یکی از مهم‌ترین اهداف دولت‌ها در عرصه داخلی و نظام بین‌الملل هست، می‌توان اذعان نمود که مجموعه نیروهای دفاعی هر کشوری، یکی از عناصر اصلی توان ملی و پشتوانه قابل اعتمادی برای سایر عناصر قدرت ملی خواهند بود؛ بنابراین دفاع در مقابل تهدیدات دشمنان، ایجاد بازدارندگی و توسعه امنیت، یک دستور کار همیشگی همه دولت‌ها است.

عصر کنونی، عصر دانش، نوآوری و خلاقیت هست که تمامی ابعاد زندگی بشر از قبیل مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، نظامی و ... را در برمی‌گیرد؛ همان‌طور که جنگ‌های کنونی به‌سوی جنگ دانش بنیان سوق یافته؛ ماهیت دفاعی بشری نیز تغییر کرده است و به‌سوی دفاع دانش بنیان حرکت کرده است، در نتیجه صنایع دفاعی باید بر اساس این نوع دفاع تعبیه و آماده‌سازی گردند.

یکی از بخش‌های مهم و حائز اهمیت که به‌عنوان پیشران در کشور شناخته می‌شود، بخش دفاع است که باید با استفاده از ابزارهای مختلف از جمله ابزار دانش نسبت به اصلاح روش‌ها و فرایندهای بخش‌های گوناگون آن از جمله بخش‌های تحقیقاتی و تولیدی آن اقدام نمود تا به‌عنوان یک سازمان دانش بنیان بتواند به‌عنوان الگو در کشور نقش خود را به‌درستی ایفا نماید.

در این راستا سازمان‌های دفاعی به‌عنوان سازمان‌هایی پویا از این امر مستثنا نیستند. نوآوری در صنایع دفاعی موضوعی قدیمی و در عین حال مهم است. در این صنایع عموماً جنبه اقتصادی نوآوری در اولویت دوم بوده و جنبه‌های توان‌افزایی آن مهم‌تر است (نظری‌زاده، ۱۳۹۱: ۶۱).

اقتصاد مقاومتی در صنعت دفاعی

امروزه اقتدار دفاعی و نظامی کشور در برابر همه تهدیدهای خارجی، بازدارنده است و هم‌زمان برای استقرار اقتصاد مقاومتی در کشور ظرفیت گسترده‌ای فراهم می‌کند. صنایع دفاعی و نظامی کشور از شدیدترین تحریم‌ها به بالاترین پویایی رسیده است و از این‌الگو می‌توان در توسعه صنایع کشاورزی و اقتصاد این عرصه بهره‌مند شد. ایجاد اقتصاد دانش‌بنیان در عرصه تولید ثروت عمومی خیلی راحت‌تر از توسعه صنعت دفاعی است و امنیت توسعه را به ارمغان می‌آورد.

به اعتقاد کارشناسان می‌توان از این ظرفیت‌ها برای توسعه اقتصادی و صنعتی همگن و غیر همگن مانند ساخت هواپیماها و کشتی‌های غیرنظامی استفاده کرد. به‌هر حال ایجاد امنیت دفاعی یکی از اصلی‌ترین نیازهای هر کشوری است و ایران اسلامی برای تحقق کامل استقلال، خودکفایی و خوداتکایی اقتصادی باید از این مزیت استفاده کند و مهم‌ترین بستر اقتصاد مقاومتی را همان اقتدار دفاعی تشکیل می‌دهد.

توسعه صنعت دفاعی، الگویی اثربخش برای تحقق اهداف سند چشم‌انداز است و ظرفیت‌های خوبی برای کشف استعدادهای علمی در همه عرصه‌ها وجود دارد و خوشبختانه دولت‌ها در این عرصه‌ها نیز حتی از اهداف سند چشم‌انداز فراتر رفته‌اند. بی‌تردید اگر امروز در اقتدار دفاعی نمی‌بودیم، به‌طور حتم در عرصه‌های بین‌المللی، قدرت دفاع از منافع خودمان را نمی‌داشتیم. خیلی از کشورهای دنیا به دلیل ضعف قدرت دفاعی نمی‌توانند منافع اقتصادی خود را به حداکثر برسانند، برای اینکه در معادلات اقتصادی و برنامه‌ریزی‌های خود باید به‌طور حتم منافع قدرت‌های بزرگ مانند امریکای سلطه‌گر را در نظر بگیرند که دامنه و وسعت برنامه‌ریزی‌ها را به‌شدت کاهش می‌دهد (سیف، ۱۳۹۵: ۵۶).

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و روش آن از نوع پیمایشی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، آمیزه‌ای از روش‌های کتابخانه‌ای، میدانی و پیمایشی است. به‌منظور دستیابی به ابعاد الگو، تحلیل محتوای کیفی مقالات، کتب و گزارش‌های معتبر، تجارب درس آموخته‌های صنعت دفاعی و نیز مصاحبه‌های مفصل با خبرگان انجام گردید. قضایای حاصل از تحلیل محتوا به‌عنوان مؤلفه‌ها منظور و درنهایت با دسته‌بندی مؤلفه‌ها با مفاهیم هم‌سنخ، ابعاد الگو احصاء گردید. این ابعاد و مؤلفه‌ها در طراحی پرسش‌نامه با طیف لیکرت به کار گرفته شدند. روایی محتوایی و صوری پرسشنامه توسط ۱۵ نفر از خبرگان مورد تأیید قرار گرفت.

با توجه به اینکه جامعه آماری این تحقیق محدود و البته ناشناخته بودند، روش نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند، همگون، ناهمگون و به‌صورت گلوله برفی^۱ بود. به بیانی دیگر، در این تحقیق از فن نمونه‌برداری گلوله برفی که مبتنی بر اشباع نظری است، استفاده شد. خبرگان اولیه به‌صورت غیر تصادفی با شرایط زیر انتخاب شدند:

- دارای سوابق مدیریتی در حوزه صنعت دفاعی؛
- دارای سوابق علمی توأمان در حوزه اقتصاد و صنعت دفاعی؛

انجام تحلیل عاملی بر روی ابعاد و مؤلفه‌های متعلق به هر بعد و تأیید آن‌ها، با استفاده از نرم‌افزار «اسمارت پی آل اس» انجام گرفت. در این پژوهش، از دو پرسش‌نامه استفاده شده است:

پرسش‌نامه اول برای شناخت، تعیین ارتباط و میزان تأثیر ابعاد و مؤلفه‌های مستخرج در اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان است.

نتیجه نهایی این گام، تأیید تعداد پنج بعد و ۱۸ مؤلفه توسط ۱۰ نفر از صاحب‌نظران و اساتید شد؛

پرسش‌نامه دوم مشتمل بر پنج بعد و ۱۸ مؤلفه به همراه شاخص‌های مربوطه در مجموع به تعداد ۱۲۱ سؤال در اختیار ۶۵ نفر جامعه آزمون قرار گرفت. نتایج دریافتی به تعداد ۵۱ پرسشنامه، مبنای تحلیل آماری در نرم‌افزار SPSS و Smart PLS قرار گرفت.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱. شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های الگو.

با انجام تحلیل محتوای کیفی مقالات، کتب و گزارش‌های معتبر و نیز تجارب و درس‌آموخته‌های صنعت دفاعی و نیز مصاحبه‌های مفصل با خبرگان، پنج بعد به همراه ۱۸ مؤلفه الگو احصا گردید. در جدول زیر نمونه‌ای از روند شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها از تحلیل محتوای اسناد و آورده شده است.

پس از بررسی تمامی مفاهیم به دست آمده، فرایند فوق در خصوص آن‌ها نیز به‌طور کامل اعمال گردید و تعداد ۴۵ مفهوم کلی در خصوص اقتصاد مقاومتی و ۲۹ مفهوم در خصوص صنعت دفاعی و ۱۲ مفهوم در بخش اقتصاد دانش‌بنیان احصاء شد که در جدول شماره (۲) کل مفاهیم احصاء شده از اسناد مورد مطالعه ارائه گردیده است:

جدول شماره ۱: نمونه‌ای از فرایند ساخت مفهوم

مفهوم کلی	مفاهیم	متن (نشانه)
مصرف	صرفه‌جویی	صرفه‌جویی یکی از مهم‌ترین کارهاست. هرچه ممکن بشود، در غیر کارهای لازم صرفه‌جویی خوب است.
		در اقتصاد مقاومتی، فرهنگ‌سازی مدیریت مصرف هم لازم است. صرفه‌جویی، چیز بسیار لازم و مهمی است.
	مصرف‌گرایی	ما اگر می‌خواهیم و شعار می‌دهیم و می‌گوییم که جامعه ما باید روحیه مصرف‌گرایی را کنار بگذارد و خودش را از آن چیزهایی که در فرهنگ‌های غربی ترویج می‌شود، رها کند، عمل به آن، متوقف به عمل ماست. ما هستیم که باید این را به مردم یاد بدهیم.
الگوی مصرف	پرهیز از اسراف، اصلاح الگوی مصرف، روحیه قناعت، استحکام در آنچه تولید می‌کنیم؛ این‌ها فرهنگ است.	

جدول شماره ۲: مفاهیم کلی استخراج شده

مفهوم کلی	ردیف
وابستگی اقتصادی؛ عوامل اختلال‌زای داخلی اقتصادی؛ ساختار معیوب اقتصادی؛ ضعف قوانین؛ ضعف در مدیریت اجرایی اقتصادی؛ تکانه‌های اقتصادی؛ ضعف در بازدارندگی؛ ضعف در قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید؛ ضعف در توانمندی اقتصادی؛ اصلاح الگوی مصرف؛ اصلاح نظام اداری؛ اصلاح نظام پولی و نظام مالی؛ تکمیل زنجیره تولید؛ دانش‌بنیان کردن اقتصاد؛ ارتقای خلاقیت و نوآوری در فعالیتهای اقتصادی؛ حمایت از تولید داخلی؛ حمایت از سرمایه‌گذاری؛ مدیریت و کنترل واردات؛ حمایت از بخش خصوصی؛ گسترش اقتصاد مردم‌بنیاد؛ تأمین نیازهای اساسی و ارتقای سطح زندگی مردم؛ مقاومت و ایستادگی در مقابل فشارهای اقتصادی؛ توانمندسازی منابع انسانی تولید؛ توسعه صادرات؛ توسعه کشاورزی؛ ارتقای کیفیت محصولات داخلی؛ افزایش کمی تولیدات داخلی؛ ارتقای بهره‌وری عوامل تولید؛ مصون‌سازی اقتصاد با استفاده از پدافند غیرعامل؛ کارآفرینی و ایجاد فرصت‌های شغلی؛ منابع و سرمایه‌های زاینده اقتصادی؛ مزیت جغرافیایی؛ ارزش‌های اسلامی؛ جنگ روانی دشمن؛ فرهنگ؛ شیوه دیپلماسی اقتصادی؛ ظرفیتهای مردمی؛ تهدیدات اقتصادی؛ حفظ استقلال؛ اقتدار اقتصادی؛ ثبات اقتصادی؛ امنیت اقتصادی؛ رشد و رونق اقتصادی؛ عدالت و انعطاف‌پذیری اقتصادی.	اقتصاد مقاومتی
اسلام‌مداری؛ تکلیف‌مداری؛ نقش‌آفرینی مردم در دفاع؛ حفظ آمادگی دفاعی؛ دفاع تا رفع فساد در زمین؛ دفاع از ستم‌دیدگان؛ جهاد فی سبیل الله؛ حفظ اسلام با داشتن دفاع مستحکم؛ توسعه روابط با کشورهای منطقه؛ باور به شکست‌ناپذیری؛ تقویت بنیه دفاعی کشور؛ مردمی نمودن دفاع؛ بومی‌سازی صنعت دفاعی؛ انسان‌محور و توان‌محور؛ ایجاد ساختار امنیت منطقه‌ای بومی با مشارکت تمامی کشورهای منطقه؛ توانایی دفاع همه‌جانبه و بازدارنده؛ مبتنی بر بازدارندگی فعال؛ بسیج مردمی و امکانات؛ پدافند توأم با آفند؛ نیروهای مسلح مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی؛ خودکفایی در صنایع دفاعی؛ دفاع مشروع؛ ظرفیتهای مردمی؛ بهبود معیشت کارکنان؛ ارزش‌محور؛ اصل بازدارندگی و حمایت از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفین.	بخش دفاعی
توسعه زیرساخت‌های فاوا؛ توسعه به‌کارگیری فاوا؛ سرمایه‌گذاری در فاوا؛ شبکه‌های ارتباطی دانش؛ حمایت از تولید و انتشار دانش؛ نهاده‌ها و ستاده‌های دانش؛ توسعه عرضه نیروی کار دانشی؛ توسعه آموزش‌های عمومی؛ سرمایه‌گذاری در منابع انسانی؛ فضای نهادی-اقتصادی؛ فضای اجتماعی-اقتصادی و فضای ساختاری-اقتصادی.	اقتصاد دانش‌بنیان

در این قسمت تمامی کدها (مفاهیم کلی) را با هم ترکیب کرده و بر اساس چهار اصل تماثل، تجانس، ترادف و تناسب، مفاهیم کلی که یک زمینه مشترک دارند را با هم دسته‌بندی و طبقه‌بندی نمودیم و از ترکیب مفاهیم کلی (شاخص‌ها) به مؤلفه‌ها می‌رسیم و تمامی مؤلفه‌ها بر اساس دسته‌بندی در پنج بعد ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرایندی و جهت‌گیری قرار گرفته و در نهایت یک جدول متشکل از پنج بعد، ۱۸ مؤلفه و ۷۲ شاخص حاصل گردید.

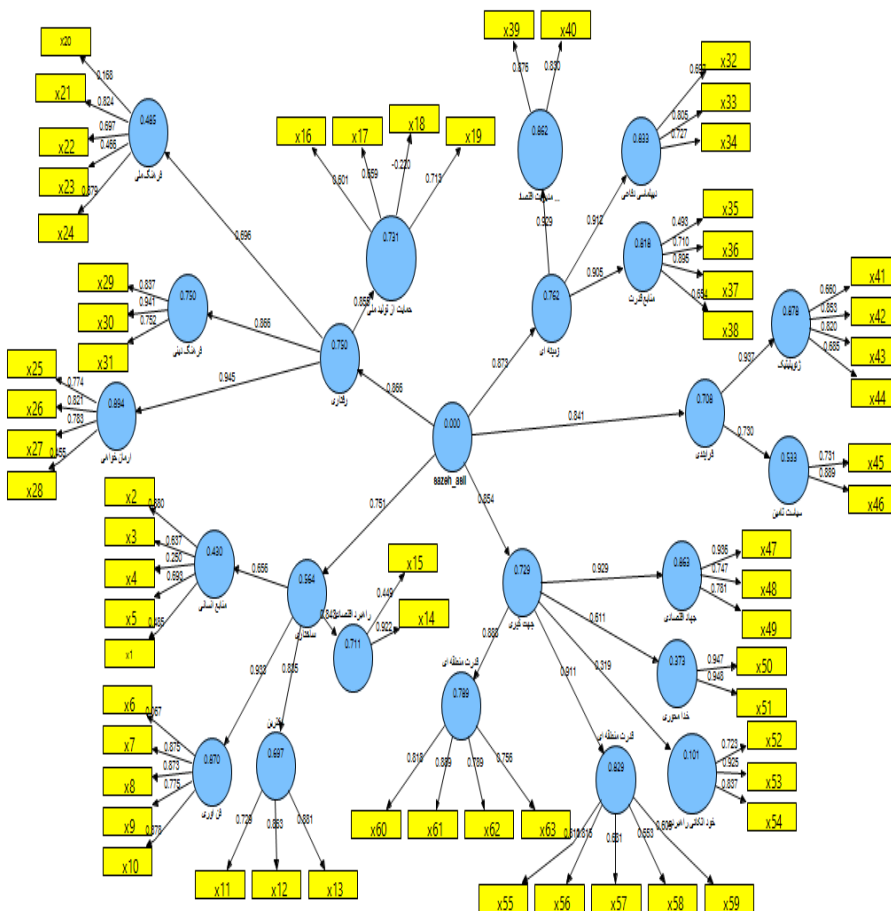
جدول شماره ۳: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها

بُعد	مؤلفه (مقوله)	شاخص (مفهوم) به همراه معرف
ساختاری	منابع انسانی	توسعه دانش (x1)؛ توسعه آموزش (x2)؛ مهارت (x3)؛ ارتقای منزلت محققان (x4) و پرورش استعداد (x5)
	فاوا	سرمایه‌گذاری دولتی در فناوری اطلاعات (x6)؛ نرم‌افزار (x7)؛ سخت‌افزار (x8)؛ علم و فناوری (x9) و ایجاد بانک‌های اطلاعاتی (x10)
	دکترین	دفاع مشروع (x11)؛ پدافند توأم با آفند (x12) و اصل بازدارندگی (x13)
	راهبرد اقتصادی دفاعی	توانایی دفاع همه‌جانبه و بازدارنده (x14) و خودکفایی در صنعت دفاعی (x15)
	مدیریت دانش	چرخه علم تا ثروت (x16)؛ دانش‌محوری (x17)؛ نوآوری (x18) و کارآفرینی (x19)
محتوایی	فرهنگ ملی	حمایت از تولید داخلی (x20)؛ حمایت از سرمایه‌گذاری (x21)؛ استفاده از ظرفیت‌های مردمی (x22)؛ ارتقای بهره‌وری عوامل تولید (x23) و انعطاف‌پذیری (x24)
	آرمان‌خواهی	اسلام‌مداری (x25)؛ تکلیف‌مداری (x26)؛ نقش‌آفرینی مردم در دفاع (x27) و حفظ آمادگی دفاعی (x28)
	فرهنگ دینی	دفاع از مسلمین و ستم‌دیدگان (x29)؛ جهاد فی سبیل الله (x30) و حفظ اسلام با داشتن بنیان دفاعی قوی (x31)
	دیپلماسی دفاعی	عزت، حکمت، مصلحت (x32)؛ توسعه روابط با کشورهای منطقه (x33) و عدالت (x34)
زینبه‌ای	منابع قدرت	بنیه دفاعی قوی (x35)؛ ظرفیت‌های اقتصادی (x36)؛ نیروی دفاعی توانمند (x37) و موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی ج.ا.ا (x38)
	مدیریت اقتصاد دفاعی	هم‌راستا با راهبردهای دفاعی (x39) و متناسب با تولید ناخالص ملی (x40)

بُعد	مؤلفه (مقوله)	شاخص (مفهوم) به همراه معرف
زیستی	ژئوپلیتیک	قرار گرفتن در جغرافیای انرژی جهانی (x41)؛ روحیه و اراده ملی (x42)؛ نیروی ماهر و متخصص (x43) و بافت جمعیتی متناسب (x44)
	سیاست تأمین تجهیزات	تقویت بنیه دفاعی کشور (x45) و بومی سازی صنایع دفاعی (x46)
چگونگی	جهاد اقتصادی	حرکت جهادی (x47)؛ برنامه ریزی جهاد اقتصادی (x48) و گفت‌وگوهای سازش جهاد و روحیه جهادی (x49)
	خدمات محوری	نصرت الهی (x50) و رزق الهی (x51)
	خوداتکایی راهبردی	هویت ملی (x52)؛ خودباوری (x53) و کار جمعی و گروهی (x54)
	قدرت دفاعی	مبتنی بر بازدارندگی فعال (x55)؛ بسیج مردمی و امکانات (x56)؛ ارزش محور (x57)؛ انسان محور و توان محور (x58) و باور به شکست ناپذیری (x59)
	قدرت منطقه‌ای	توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه (x60)؛ تعامل سازنده با جهان (x61)؛ حمایت از مبارزه حق طلبانه مستضعفین (x62) و نیروهای مسلح مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی (x63)

۲. برازش الگو

الگوریتم تحلیل داده‌ها در روش PLS شامل دو بخش کلی برازش مدل و آزمودن فرضیه‌ها است. تحلیل عاملی، پایایی و روایی و ضریب معناداری Z در بخش برازش مدل صورت می‌گیرد (داوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۱۶۴). چیدمان الگو شامل ابعاد و مؤلفه‌های آن به همراه ضرایب بارهای عاملی در محیط Smart PLS در شکل زیر نشان داده شده است.

شکل ۱: ضرایب استاندارد شده بار عاملی، ابعاد و مؤلفه‌های تحقیق

گام اول: تحلیل عاملی ضرایب

- ضرایب بارهای عاملی. نتایج ضرایب بارهای عاملی در شکل (۱) و جدول شماره (۴) آورده شده است. با توجه به اینکه همه مقادیر ضرایب بارهای عاملی مساوی یا بالاتر از ۰/۴ هستند (Hulland, 1991)، در نتیجه نشان از مناسب بودن تمامی ابعاد و مؤلفه‌های الگو است.

جدول ۴: برازش مدل‌های اندازه‌گیری

سازه	ضریب بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	روایی همگرایی
ساختاری	۰/۷۵۱	۰/۸۰۴	۰/۸۴۴	۰/۵۲۳
منابع انسانی	۰/۶۵۶	۰/۷۷۷	۰/۷۴۰	۰/۴۹۲
فناوری اطلاعات و ارتباطات	۰/۹۳۳	۰/۷۲۳	۰/۷۶۴	۰/۵۵۵۲
دکترین	۰/۸۳۵	۰/۷۶۸	۰/۸۶۵	۰/۶۸۴۲
راهبرد اقتصادی دفاعی	۰/۸۴۳	۰/۶۹۷	۰/۶۶۵	۰/۵۲۵۲
محتوایی	۰/۸۶۶	۰/۸۳۷	۰/۸۶۸	۰/۵۳۹۲
حمایت از تولید و انتشار دانش	۰/۸۵۵	۰/۸۰۸	۰/۷۳۷	۰/۵۳۸۲
فرهنگ ملی	۰/۶۹۶	۰/۷۷۹	۰/۷۶۵	۰/۵۳۶۲
آرمان‌خواهی	۰/۹۴۵	۰/۷۸۱	۰/۸۰۸	۰/۵۲۳۲
فرهنگ دینی	۰/۸۶۶	۰/۸۰۲	۰/۸۸۲	۰/۷۱۷
زمینه‌ای	۰/۸۷۹	۰/۸۴۹	۰/۸۸۴	۰/۵۹۹
دیپلماسی دفاعی	۰/۹۱۲	۰/۶۹۴	۰/۷۸۸	۰/۵۵۴
منابع قدرت بالفعل و بالقوه	۰/۸۱۸	۰/۷۳۶	۰/۷۸۹	۰/۴۹۴
مدیریت اقتصاد دفاعی	۰/۹۲۹	۰/۷۲۷	۰/۸۴۲	۰/۷۲۸
فرایندی	۰/۸۴۱	۰/۷۴۸	۰/۸۲۸	۰/۵۹۳
ژئوپلیتیک	۰/۹۳۹	۰/۷۴۹	۰/۸۴۳	۰/۵۷۶
سیاست تأمین تجهیزات	۰/۷۳۰	۰/۷۰۵	۰/۷۹۶	۰/۶۶۳
جهت‌گیری	۰/۸۵۴	۰/۸۹۰	۰/۹۰۹	۰/۴۹۷
جهاد اقتصادی	۰/۹۲۹	۰/۷۵۹	۰/۸۶۴	۰/۶۸۱
الهی بودن و خدامحوری	۰/۶۱۱	۰/۸۸۶	۰/۹۴۶	۰/۸۹۸۴
خوداتکایی راهبردی	۰/۳۱۹	۰/۷۹۵	۰/۸۷۰	۰/۶۹۳
قدرت دفاعی	۰/۸۸۸	۰/۷۴۰	۰/۸۲۵	۰/۴۹۴
قدرت منطقه‌ای	۰/۹۱۱	۰/۸۳۰	۰/۸۸۷	۰/۶۶۳

پایایی. برای سنجش وضعیت پایایی، ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی محاسبه و نتایج در جدول شماره (۴) آمده است. همان‌گونه که دیده می‌شود، این ضرایب برای کلیه ابعاد و مؤلفه‌های اصلی مدل، بیشتر از ۰/۷ است، در نتیجه برازش مناسب مدل اندازه‌گیری تأیید می‌گردد.

• **روایی.** برای این منظور، از دو معیار روایی همگرا و روایی واگرا استفاده شد. روایی همگرا، به بررسی میزان همبستگی هر سازه با سؤالات خود می‌پردازد. فورنل و لارکر (۱۹۸۱) مقدار مناسب برای AVE را ۰/۵ با بالا معرفی کرده‌اند (داوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۱۳۵). نتایج روایی همگرا یا همان AVE نیز در جدول شماره (۴) آمده است. با توجه به بزرگ‌تر بودن مقدار این ضریب از ۰/۵ برای همه متغیرهای پنهان، روایی همگرایی مدل و مناسب بودن مدل‌های اندازه‌گیری تأیید می‌شود. نتایج بررسی روایی واگرا در جدول (۵) آورده شده است. همان‌گونه که دیده می‌شود، مقدار جذر AVE تمام متغیرهای مرتبه اول در قطر ماتریس، از مقدار همبستگی میان آن‌ها بیشتر است که این امر روایی واگرایی مناسب و برازش خوب مدل‌های اندازه‌گیری را نشان می‌دهد.

جدول ۵: روایی واگرایی متغیرهای تحقیق

زمینه‌ای	ساختاری	محتوایی	جهت‌گیری	فرآیندی	سازه‌ها
-	-	-	-	۰/۸۷	فرآیندی
-	-	-	۰/۸۳	۰/۶۳	جهت‌گیری
-	-	۰/۸۸	۰/۷۹	۰/۵۴	محتوایی
-	۰/۹۶	۰/۴۷	۰/۴۵	۰/۷۵	ساختاری
۰/۸۸	۰/۷۳	۰/۶۸	۰/۵۶	۰/۷۶	زمینه‌ای

گام دوم: برازش مدل ساختاری

برازش مدل ساختاری پژوهش برای پی بردن به روابط متغیرهای پنهان انجام می‌شود. محاسبه ضرایب معناداری Z یا همان مقادیر t-values، یکی از معیارهای برازش مدل ساختاری است (دلوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۱۳۹) که این ضرایب باید از ۱/۹۶ بیشتر باشد تا بتوان در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار بودن آن‌ها را تأیید نمود (همان: ۱۴۵). برای این منظور از دستور Bootstrapping استفاده شد.

نتایج که در جدول شماره (۶) آمده، نشان می‌دهد که همه ضرایب مسیرها از مقدار معیار ۱/۹۶ بیشتر است که این مهم، معنادار بودن مسیرها و مناسب بودن مدل ساختاری را نشان می‌دهد.

معیار دیگری برای برآزش مدل ساختاری، ضرایب R^2 مربوط به متغیرهای پنهان درون‌زای (وابسته) مدل است که نشان از تأثیر یک متغیر برون‌زا بر یک متغیر درون‌زا دارد. سه معیار $0/19$ ، $0/33$ و $0/67$ به‌عنوان ملاک برای مقادیر ضعیف، متوسط و قوی آن در نظر گرفته می‌شود (داوری، رضازاده، ۱۳۹۳: ۱۴۶).

بر این اساس، همان‌گونه که در جدول شماره (۵) دیده می‌شود، تعداد هفت مؤلفه دارای مقدار در محدوده متوسط (مناسب) و بقیه دارای مقادیر بالای $0/67$ بوده، در نتیجه برآزش مدل ساختاری مناسب است.

جدول ۶: مقادیر ضریب t-values متغیرهای مکنون تحقیق

R ²	مقادیر اشتراکی		ضریب t-values		ضریب مسیر		از
	مقدار	تفسیر	مقدار	معناداری	به		
قوی	۰/۸۳۰	قوی	۰/۳۹۲	۰/۰۰۰	۹/۱۱۹	منابع انسانی	ساختاری
قوی	۰/۸۶۹	قوی	۰/۴۵۵۲	۰/۰۰۰	۴۴/۵۷۵	فناوری اطلاعات و ارتباطات	
قوی	۰/۶۹۷	قوی	۰/۶۸۴۲	۰/۰۰۰	۲۷/۳۴۰	دکترین	
قوی	۰/۷۱۱	قوی	۰/۵۲۶	۰/۰۰۰	۱۶/۶۲۰	راهبرد اقتصادی دفاعی	محتوایی
قوی	۰/۸۳۱	قوی	۰/۳۳۸۶	۰/۰۰۰	۲۳/۳۹۵	حمایت از تولید و انتشار دانش	
قوی	۰/۶۸۵	قوی	۰/۴۳۶۶	۰/۰۰۰	۶/۷۷۴	فرهنگ ملی	
قوی	۰/۸۹۴	قوی	۰/۵۲۳۶	۰/۰۰۰	۱۱۶/۵۸۴	آرمان‌خواهی	زمینه‌ای
قوی	۰/۷۵۰	قوی	۰/۷۱۷	۰/۰۰۰	۳۷/۴۱۲	فرهنگ دینی	
قوی	۰/۸۳۳	قوی	۰/۵۵۴	۰/۰۰۰	۵۸/۶۲۱	دیپلماسی دفاعی	
قوی	۰/۸۱۸	قوی	۰/۴۹۴	۰/۰۰۰	۴۶/۲۶۲	منابع قدرت بالفعل و بالقوه	فرآیندی
قوی	۰/۸۶۲	قوی	۰/۷۲۸	۰/۰۰۰	۶۳/۲۵۷	مدیریت اقتصاد دفاعی	
قوی	۰/۸۷۸	قوی	۰/۵۷۶۸	۰/۰۰۰	۹۴/۹۲۴	ژئوپلیتیک	جهت‌گیری
قوی	۰/۷۳۳	قوی	۰/۶۶۳	۰/۰۰۰	۱۸/۱۴۵	سیاست تأمین تجهیزات	
قوی	۰/۸۷۳	قوی	۰/۸۹۹	۰/۰۰۰	۴/۱۹۹	خدمات‌محوری	الگو
قوی	۰/۷۸۹	قوی	۰/۶۶۳۹	۰/۰۰۰	۳۳/۱۴۱	قدرت دفاعی	
قوی	۰/۷۸۹	قوی	۰/۶۹۳	۰/۰۰۰	۲/۱۶۴	خوداتکایی راهبردی	
قوی	۰/۸۶۳	قوی	۰/۶۸۱	۰/۰۰۰	۶۸/۸۸۲	جهاد اقتصادی	
قوی	۰/۸۲۹	قوی	۰/۴۹۳	۰/۰۰۰	۴۱/۱۶۵	قدرت منطقه‌ای	میانگین
قوی	۰/۷۶۴			۰/۰۰۰	۱۷/۳۷۵	ساختاری	
قوی	۰/۷۵۰			۰/۰۰۰	۱۶/۰۱۷	محتوایی	
قوی	۰/۷۶۲			۰/۰۰۰	۲۲/۱۳۶	زمینه‌ای	
قوی	۰/۷۰۸			۰/۰۰۰	۳۲/۳۹۶	فرآیندی	
قوی	۰/۷۳۰			۰/۰۰۰	۱۴/۷۶۹	جهت‌گیری	
	۰/۷۹۸		۰/۵۸۰				

گام سوم: برازش مدل کلی

برای برازش مدل کلی، از معیار GoF استفاده شد. این معیار برای برازش مدل کلی که هر دو بخش مدل اندازه‌گیری و ساختاری را کنترل می‌کند، به کار برده می‌شود و از رابطه زیر محاسبه می‌شود که در آن $communalities$ میانگین مقادیر اشتراکی یک سازه درون‌زا و R^2 میانگین متغیرهای درون‌زای وابسته است. تفسیر مقادیر مختلف GoF در جدول زیر آمده است.

$$GOF = \sqrt{communalities \times R^2}$$

جدول ۷: تفسیر GoF

مقدار GoF			
۰/۳۶	۰/۲۵	۰/۰۱	مقدار
قوی	متوسط	ضعیف	تفسیر برازش مدل کلی

با جایگذاری میانگین R^2 برابر با ۰/۵۸۰ و میانگین مقادیر اشتراکی برابر با ۰/۷۹۸ در فرمول، مقدار GoF معادل ۰/۶۸۰ حاصل شد که نشان می‌دهد برازش مدل کلی قوی است.

$$GoF = \sqrt{0.798 \times 0.580} = 0.680$$

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف. جمع‌بندی

برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق، تمامی پرسش‌نامه‌های توزیع شده بازگردانده شده و به کمک نرم‌افزار smart pls مورد تحلیل قرار گرفته شد. کیفیت مدل‌های اندازه‌گیری شامل (منابع انسانی، فناوری اطلاعات ارتباطات، دکترین، راهبرد اقتصادی دفاعی، حمایت از تولید و انتشار دانش، فرهنگ دینی، آرمان‌خواهی، فرهنگ ملی، دیپلماسی دفاعی، منابع

قدرت بالفعل و بالقوه، مدیریت اقتصاد دفاعی، ژئوپلیتیک و سیاست تأمین تجهیزات جهاد اقتصادی، خدامحوری، خوداتکایی راهبردی، قدرت دفاعی و قدرت منطقه‌ای) مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت برازش کلی مدل GOF مورد بررسی قرار گرفت.

از ۷۲ گویه استخراج‌شده، ضریب عاملی نه گویه کمتر از ۰/۴ بود که از نظر پرسش‌شوندگان مورد قبول قرار نگرفت ولی ۱۸ مؤلفه و پنج بعد مورد تأیید قرار گرفت. هدف پژوهش حاضر، شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان است. به منظور دستیابی به ابعاد الگو، تحلیل محتوای کیفی اسناد قابل دسترس انجام شد که در نهایت منجر به شناسایی پنج بعد ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرایندی و جهت‌گیری، ۱۸ مؤلفه و ۷۲ گویه شد. این ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، مبنای پرسشنامه محقق‌ساخته قرار گرفت.

روایی محتوایی پرسشنامه، توسط ده نفر از خبرگان تأیید شد. با توجه به محدود و البته ناشناخته بودن، این خبرگان به روش نمونه‌گیری هدفمند، همگون، ناهمگون و به صورت گلوله برفی انتخاب شدند. تحلیل عاملی ابعاد و مؤلفه‌ها با گردآوری داده‌ها از ۵۱ نفر و استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS انجام شد.

از منظر پاسخ‌دهندگان، در سطح اطمینان ۰/۹۵، تمامی ابعاد و مؤلفه‌ها تأیید شد و نه مورد از شاخص‌ها مورد تأیید واقع نشد. ضمن آنکه برازش کلی مدل عدد ۰/۶۵ به دست آمد که نشان‌دهنده قوی بودن مدل پژوهش حاضر می‌باشد. همچنین بعد زمینه‌ای با ضریب بار عاملی ۰/۸۷۹ بیشترین و بعد ساختاری با ضریب بار عاملی ۰/۷۵۱ کمترین تأثیر را در الگو دارند.

صنایع دفاعی در ایران به‌عنوان یک صنعت پیشرو نقش زیادی در اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کند. مهم‌ترین تأثیر صنعت دفاعی در جریان مقاومتی شدن اقتصاد، نقش‌آفرینی آن در توسعه فناوری‌های راهبردی کشور است. صنعت دفاعی را می‌توان در گذار به اقتصاد مقاومتی یکی از نهادهای اصلی حکمرانی برای توسعه فناوری‌های راهبردی کشور محسوب کرد که با کارکردهای قابلیت‌ساز و مدیریت کسب‌وکارهای راهبردی می‌تواند کشور را از تله ناکامی در توسعه فناوری‌های راهبردی خارج سازد و منابع راهبردی را در مسیر خلق قدرت ملی بسیج کند.

اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار یا در شرایط کنونی تحریم و به دنبال آن تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت که قطعاً باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه، پیش‌شرط و الزام چنین موضوعی است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید بر روی مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است و صدالبته منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی، یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست نه یک اقتصاد منفعل و بسته. چنان‌که مقاومت برای دفع موانع پیشرفت و کوشش در مسیر حرکت و پیشرفت تعریف می‌شود. در واقع هدف در اقتصاد مقاومتی آن است که بر فشارها و ضربه‌های اقتصادی از سوی نیروهای متخاصم که سد راه پیشرفت جامعه است، غلبه کرد.

در تعیین اولویت ابعاد پنج‌گانه ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرایندی و جهت‌گیری مربوط به الگوی اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان جمهوری اسلامی ایران؛ بُعد فرایندی بالاترین رتبه را دارد. در نتیجه شایسته است این بُعد در سیاست‌گذاری‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان در کانون توجه قرار گیرد.

در اولویت‌بندی مؤلفه‌ها؛ مؤلفه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، حمایت از تولیدکنندگان داخلی، منابع بالفعل و بالقوه، سیاست تأمین تجهیزات و خوداتکایی راهبردی در پنج بعد ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرایندی و جهت‌گیری، حائز بالاترین رتبه گردید؛ بنابراین به نظر می‌رسد باید در سیاست‌گذاری‌های اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان در محوریت توجه قرار گیرد.

ب. پیشنهادها

لزوم نقش فعال‌تر مسئولین ستاد کل نیروهای مسلح، وزیر دفاع، فرماندهان ارشد ارتش و سپاه در شورای عالی امنیت ملی در تعیین سیاست‌های اقتصاد دفاعی بر مبنای الگوی اقتصاد مقاومتی؛

بسیج مردمی به‌عنوان رکن اصلی تجربیات نظام اسلامی در «مردمی نمودن اقتصاد» در جهت انعطاف‌پذیری و بالا بردن آستانه تحمل ملی به تأسی از تجربه ماندگار دوران دفاع

مقدس؛ کماکان به‌عنوان محور اصلی در طرح‌ریزی‌های راهبردی و سیاست‌گذاری‌های اقتصاد دفاعی مورد توجه قرار گیرد؛

تنظیم راهبرد دفاعی کشور بر مبنای اقتصاد مقاومتی با عنایت به تحریم‌های نظامی ایران توسط کشورهای غربی و به موازات و هماهنگ با برنامه‌های اقتصاد مقاومتی کشور و افزایش بودجه دفاعی کشور به‌منظور تقویت قدرت دفاعی کشور و ایجاد بازدارندگی؛
فرموله نمودن سیاست‌گذاری در حوزه اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان با تعیین متغیرهای راهبردی و مدل‌سازی موضوعات مورد نظر در قالب مدل تصمیم‌گیری در جهت پیش‌بینی اوضاع امنیتی آینده و به‌روز نگه داشتن بنیه دفاعی کشور و برقراری توازن قوا با توجه به پیشرفت‌های سریع در فناوری‌های نظامی و تسلیحاتی جهان برای پاسخگویی مناسب به تهدیدات آینده.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- اشتراوس، آنسلم و کوربین، جولیت (۱۳۸۷)، *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبانی، رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ دوم.
- ایمان، محمدتقی و محمدیان، منیژه (۱۳۸۷)، روش‌شناسی نظریه‌بنیادی، *مجله روش‌شناسی علوم انسانی*، پاییز ۱۳۸۷، شماره ۵۶.
- پویا، علیرضا و طباطبایی، حسنیه (۱۳۹۰)، راهبرد کیفی پژوهش نظریه‌مفهوم‌سازی بنیادی: مفهوم، پارادایم، ویژگی‌ها و مباحث تکمیلی، *توسعه انسانی پلیس*، سال هشتم، شماره ۳۷.
- پیغامی، عادل؛ سمیعی نسب، مصطفی و سلیمانی، یاسر (۱۳۹۴)، *جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مقاومت‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف*، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- پیغامی، عادل؛ شریف‌زاده، محمدجواد؛ سمیعی نسب، مصطفی و سید حسین‌زاده یزدی، سعید (۱۳۹۵)، *اقتصاد مقاومتی از منظر سیره نبوی*.
- چهاردولی، عباس و احمدی شریف، محمود (۱۳۹۷)، ارائه الگوی راهبردی اقتصاد دفاعی دانش‌بنیان جمهوری اسلامی، *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، سال ۲، شماره ۷، صص ۱۷۹-۱۵۱.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۹۳)، *روش‌های تحقیق در علوم انسانی*، نشر یادواره کتاب، فروردین‌ماه.
- خوش‌چهره، محمد و نیک‌بخش حبیبی (۱۳۹۱)، اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی نظام ج.ا.ا، *راهبرد*، شماره ۶۲، سال ۲۱.
- دانایی‌فرد، حسن و مؤمنی، مونا (۱۳۸۸)، تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)، استراتژی تئوری داده‌بنیاد متنی، *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی* سال چهارم، شماره چهاردهم.
- دانایی‌فرد، حسن و امامی، سید مجتبی (۱۳۸۶)، استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه داده‌بنیاد، تهران، *فصلنامه اندیشه مدیریت*، شماره ۲.
- رستمی، علی‌اکبر (۱۳۸۳)، *مقدمه‌ای بر شناخت اصول و مبانی اطلاعات نظامی*، دافوس آجا.
- رنجبر اردکانی، صمد (۱۳۹۶)، موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، *رهیافت انقلاب اسلامی*، دوره ۱۱، شماره ۳۹، صص ۱۶۰-۱۴۱.

- سعادت راد، علیرضا (۱۳۹۵)، رساله دکتری *الگوی مفهومی جامع سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران بر مبنای مطالعه تطبیقی الگوهای سیاست‌گذاری دفاعی در کشورهای منتخب*، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- سلیمانی، یاسر و پیغامی، عادل (۱۳۹۵)، مؤلفه‌های الگوی مقاوم‌سازی اقتصادی اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*، سال نوزدهم، شماره ۷۱، تابستان.
- *سند تحول و تعالی در وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح*، (۱۳۸۸)، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
- سیفالو، سجاد (۱۳۹۳)، اقتصاد مقاومتی راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی، *مجله سیاست دفاعی*، سال بیست و دوم، شماره ۸۷، تابستان.
- سیف، الله‌مراد (۱۳۹۵)، *اقتصاد مقاومتی ضرورت‌ها، نقشه راه و زمینه‌های اجرا*، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- صالحی، اکبر و تهامی، رحیمه السادات (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل عوامل و موانع مؤثر در تربیت دینی بر مبنای سخنان حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه، *مجله تربیت اسلامی*، شماره ۹، سال چهارم.
- عباسیان، عزت‌الله؛ امینی، پرویز و علیزاده، حمید (۱۳۹۴)، اقتصاد دفاعی در نیروهای مسلح و تأثیر آن بر رشد اقتصادی ایران، *فصلنامه مجلس و راهبرد*، دوره ۲۲، شماره ۸۳، صص ۱۷۸-۱۵۱.
- فرتوک‌زاده، حمیدرضا، محمدرضا دره شیری و جواد وزیری (۱۳۹۳)، نقش صنعت دفاعی در گذار به اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال هفتم، شماره بیست و پنجم، زمستان.
- فرزندی اردکانی، عباسعلی؛ صفری، حسین؛ سادات، میرمحمود و بازرگانی، حسین (۱۳۹۴)، الگوی راهبردی - فرهنگی اقتصاد مقاومتی با ملاحظه اقتصادی دفاعی مبتنی بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری در جمهوری اسلامی ایران، *پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، دوره ۷، شماره ۲۷، صص ۱۷۶-۱۴۵.
- فلیک، اووه (۱۳۸۸)، *درآمدی بر تحقیق کیفی*، هادی جلیلی، تهران.
- کرپیندروف، کلوس (۱۳۸۳)، *تحلیل محتوا*، هوشنگ ناییبی، تهران: نشر نی.
- کشتکار هرانکی، مهران و علی مبینی دهکردی (۱۳۹۳)، مقاله بررسی تأثیر مدل سه‌شاخگی بر نوآوری اجتماعی (مطالعه موردی یک شرکت وابسته به صنایع خودروسازی)، *نشریه علمی-پژوهشی مدیریت نوآوری*، زمستان، سال سوم، شماره ۴.
- مبینی، یعقوب؛ رمضانپور، اسماعیل و مرادی، محمود (۱۳۹۲)، *اقتصاد مقاومتی راهکار عبور از تحریم‌ها، دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم*، بابلسر، نشر الکترونیکی طرود.

- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، گراندد تئوری چیست و چه کاربردی دارد، ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- نظری‌زاده، فرهاد (۱۳۹۳)، گزارش وضعیت امنیتی و دفاعی ایران، شامل پیش‌بینی پنج‌ساله تا ۲۰۱۸، ترجمه گزارش مؤسسه بیزینس مانیفور اینترنشنال، ناشر: مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی - مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ اول.

ب. منابع انگلیسی

- Charmaz, C. (1990), "Discovering Chronic Illness: Using Grounded Theory", *Social Science and Medicine*, 30.
- Strauss, Anselm L., & Corbin, Juliet (1990), *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage.
- Sousa, C.A.A. & Headriks, P.H.j (2006), *the need for grounded theory in developing a knowledge based view of organization research methods*, Vol.9, No 3, pp315
- Soto, S. (1992). Using grounded theory analysis to study the information seeking behaviour of dental professionals. *Information Research News*, Vol. 3 No. 1, pp. 2